

Севастяна ФЕДОРЕНКО,

orcid.org/0000-0002-6922-872X

аспірантка кафедри початкової освіти

Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

(Черкаси, Україна) forumSF@i.ua

РОЛЬ МИСТЕЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДАНИЛА НАРБУТА В РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ШКІЛ ХУДОЖНИКІВ ЧЕРКАЩИНИ

У статті розглянута творча діяльність видатного черкаського художника Данила Нарбута в контексті розвитку творчих шкіл художників Черкащини другої половини ХХ – початку ХХІ століття, ознайомлення з мистецтвом театрального живопису й популяризації мистецької діяльності майстра на теренах Черкаської області та в Україні.

Коротко описано життєвий шлях і основні події творчості театрального декоратора в часи поневірянь і період визнання майстра, визначено особливі риси творчості непересічного українського генія живопису. Зроблено наголос на високому рівні й значимості когорти вчителів, в яких навчався живописної майстерності Данило Георгійович Нарбут.

Проаналізовано тенденції закладання підґрунтя Черкаської художньої школи на основі творчого феномену Данила Нарбута, наголошено на впливі його доробку на національну автентичну направленість у розвитку художніх шкіл Черкащини, встановлено зв'язок між декоративним живописом художника й тенденціями формування сучасної образотворчої школи Черкаського краю.

Визначено, що успішні роботи в сценічному живописі Данила Нарбута поклали основу створенню картин станкового живопису: його художній творчості притаманні глибока українська народність, яскравість фарб, символічність і переконливість історичних образів.

Особливу увагу звернуто на самотуність і художню виразність картин Данила Нарбута, зв'язок із творчістю М. Гоголя, ствердження головної теми творчості Великого майстра – перемоги добра над злом.

Наведено приклади наслідування нарбутівської тематики у творчості художників Черкащини, зроблено висновок про її беззаперечний вплив на ствердження сутності української сучасної художньої школи.

Підбито підсумок щодо особливої національної значущості творчості й безцінного внеску творчого доробку Данила Георгійовича Нарбута в сучасну художню освіту і збереження національних традицій у мистецтві.

Ключові слова: мистецька діяльність Данила Нарбута, художні школи Черкащини, розвиток театрального мистецтва, продовження нарбутівських традицій і тематики.

Sevastiana FEDORENKO,

orcid.org/0000-0002-6922-872X

Postgraduate at the Department of Primary Education

Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy

(Cherkasy, Ukraine) forumSF@i.ua

THE ROLE OF DANYLO NARBUT'S ART ACTIVITY IN THE SPHERE OF CHERKASY ART SCHOOLS DEVELOPMENT

This article gives insights into the creative activity of the outstanding Cherkasy artist, Danylo Narbut, in the context of the development of art schools of Cherkasy artists of the second half of the XX century – the beginning of the XXI century, theatrical art, and the spread of the master's art activity in both the Cherkasy region and Ukraine.

The article briefly describes the life path and the milestones of the theatrical decorator's activity in times of both his unadmittance and public recognition as well as determines special features of the works of the extraordinary Ukrainian painting genius. It also emphasizes the high level of importance of the masters who taught Danylo Narbut.

In this work, I attempt to analyze the tendencies of laying the foundation of Cherkasy art school on the basis of Danylo Narbut's creative phenomenon, emphasize the influence of his work on the national authentic orientation in the development of art schools of the Cherkasy region, and establish the connection between decorative painting and the tendencies of the formation of modern art school of Cherkasy.

The article defines that the successful stage art works of Danylo Narbut laid the foundation for the creation of easel paintings, namely because of his works possessing deep Ukrainian national features, bright colors, symbolism, and realistic historical characters.

Great attention is paid to the originality and artistic expressiveness of Danylo Narbut's paintings, his works' connection with those of M. Gogol, and the establishment of the main theme of the Great master's creative works – the victory of good over evil.

Apart from that, the article gives examples of the imitation of the Narbut theme in the works of other Cherkasy artists as well as makes a conclusion about its indisputable influence on the establishment of the Ukrainian modern art school.

In my work, I summarize the special national significance of Danylo Narbut's creative activity and his invaluable contribution to both modern art education in Ukraine and the preservation of national traditions in Ukrainian art.

Key words: art activity of Danylo Narbut, Cherkasy art schools, theatre art development, extension of Narbut's tradition and theme.

Постановка проблеми. Сучасний педагогічний процес вищої школи у сфері образотворчого мистецтва в аспекті формування художнього напрямку здебільшого зорієнтований на продовження традицій художніх шкіл знаних митців. Вітчизняна концепція мистецької освіти розвиває академічні методики формування творчих шкіл, тоді як сучасні виклики вимагають більш різностороннього вивчення першовитоків національної традиції художніх шкіл і їх впливу на сучасні тенденції формування мистецького осередку. Отже, актуальною стає проблема ролі мистецької діяльності знаного митця як гаранту здійснення художнього виховання і формування тенденцій творчого розвитку художніх шкіл певного регіону.

Аналіз досліджень. На сучасному етапі розвитку наукових досліджень творчості Данила Нарбута багато науковців і митців розглядає доробок цього художника з точки зору приналежності до самобутньої національної школи або ж як послідовності продовження певної академічної традиції. Проте мало вивченою й дослідженою залишається сфера формування впливу мистецтва Д. Нарбута на сучасний стан живописної школи саме Черкащини й відображення у ній тенденцій нарбутівських традицій й тематики.

Мета статті – схарактеризувати сутнісні особливості національного стилю творів Данила Нарбута, а також приділити особливу увагу впливу нарбутівської традиції на формування сучасної Черкаської художньої школи.

Виклад основного матеріалу. Постає Данила Нарбута згадуємо в контексті розвитку мистецтва театрального оздоблення, живопису та мистецької діяльності на теренах України, саме в Черкаській області, де художник провів свої найбільш плідні творчі роки.

Про вплив доробку Данила Нарбута на розвиток художніх шкіл Черкащини можливо говорити з того часу, коли відомий своїми роботами сценічного оформлення майстер перебрався до міста Черкаси. До цього часу Д. Нарбут вже пройшов нелегкий шлях, який демонстрував надалі його громадську позицію й створив великий досвід митця-художника (Левицька, 2008: 4).

Данило Георгійович Нарбут народився 9 (22) січня 1916 року в родині відомого українського

художника-графіка Георгія Івановича Нарбута (автора тризуба – Малого гербу України), а серед його вчителів були художник-графік Антон Серета й видатний художник Федір Кричевський (Каталог творів Д. Нарбута Спілки художників УРСР, 1964: 6).

З молодих років Данила приваблював шлях театрального декоратора. З 14 років Данило Нарбут працює в декоративній майстерні Київського оперного театру, навчається в О. Хвостенка-Хвостова, С. Евенбаха, В. Ленерта. Навчання в Ленінграді на 3-річних курсах театральних художників при Всеросійській Академії мистецтв, робота в Київському театрі опери та балету були початком роботи зі сценічного малювання, проте надалі життя внесло корективи в гартування особистості Д. Нарбута: репресії 1936 року, ув'язнення на Біломорканалі, робота в театрах російських міст Єйська і Златоуста, добровольча участь у Фінській війні, оточення, перебування в окупації, участь у Другій світовій війні. Під час воєнних лихоліть Д. Нарбут працював у театрах Києва, Ковеля, Коломиї, у 1942–1944 роках оформив вистави: «Блакитна троянда» Лесі Українки, «Казка старого млина» Спиридона Черкасенка, «Директива з центру» С. Ледянського й інші, після війни працював над виставами в театрах України, а з 1965 року – був призначений головним художником тільки що збудованого Черкаського українського музично-драматичного театру (тепер – Черкаський академічний обласний український музично-драматичний театр імені Т. Г. Шевченка) (Коломийський академічний обласний український драматичний театр імені І. Озаркевича).

За час своєї художньої діяльності Данило Нарбут був художником у близько 250 виставах різних театрів. Діяльність у Черкасах пов'язана з відкриттям театру, і саме театр відкрив для місцевої творчої інтелігенції світ фантазії живопису Нарбута, який не міг не вплинути на розвиток творчої уяви місцевих художників.

У сценографічних роботах митця чимало місця відводилося живопису, зокрема, це явно простежувалося в таких виставах, як «Вій», «Тарас Бульба», «Сорочинський ярмарок» за М. Гоголем, «Енеїда» за І. Котляревським, «Безталанна»

І. Карпенка-Карого, «Кам'яна душа» за Г. Хоткевичем, «Лимерівна» П. Мирного, «У неділю рано зілля копала» В. Василька за О. Кобилянською, «Титарівна» за Т. Шевченком, «Лісова пісня» Лесі Українки, «Гроза» та «Безприданниця» О. Островського, «Анджело» В. Гюго, «Уріель Акоста» К. Гуцкова, «Дженні Герхардт» за Т. Драйзером, «Син рибалки» за В. Лацісом, «Океан» О. Штейна та інші. Більшість ескізів художника до різних спектаклів нині зберігаються в Музеї театрального, музичного та кіномистецтва України в м. Києві. Тепер їх вважають класикою сценографії (Кононенко, 2015: 26).

Також Данило Георгійович створював оригінальні театральні костюми, які були відображенням українського національного світу героїв вистави, а для цього автор застосовував глибокі знання історії й етнографії.

Продовження нарбутівських національних традицій у сценічному живописі втілює черкаська художниця Надія Нікіфорова. Художник Черкаського академічного обласного українського музично-драматичний театру імені Т. Г. Шевченка, член Національної спілки художників України, працює в галузі театрального мистецтва, живопису. Основні твори: сценографія вистав «Дон Кіхот» М. Булгакова (1974), «Старий дім» О. Казанцева (1980), «За двома зайцями» М. Старицького (1987), «Зимові яблука» (2000), «Попелюшка» (2003).

Успішні роботи в сценічному живописі поклали основу для створення картин станкового живопису. Картини Данила Нарбута народознавчого спрямування відкривають світ давньої міфології, обрядів, містичних звичаїв українців. До таких робіт можна зарахувати, наприклад, картини «Колядки», «Щедрий вечір», «Скоморохи».

Художній творчості Данила Нарбута притаманні глибока українська народність, яскравість фарб, символічність і переконливість історичних образів. Вражають своїм загальним почуттям історичності, правдивості, насиченістю кольорів картини художника «Іду на Ви» (1980), «Софія Ярослав» (1983), «Пристань на Дніпрі (Старі Черкаси)» (1986), триптих «Совість» (1985), «Облога міста Родень татаро-монгольською навалою» (1986), «Анна, королева Франції» (1986), «Літо» (1988), «Мій сусід Іван» (1967), «Рушники» (1997).

Тепер і Надія Нікіфорова у притаманній Данилу Нарбуту манері, як колега по цеху, виконує театральні, станкові твори, характерною рисою яких є українська самобутність. Кожна робота відрізняється з-поміж робіт інших художників

національними козацькими мотивами, пейзажами природи. Зображення українських ландшафтів передано у творах: «Акація цвіте», «Дівчата», «Дорога в літо». Відомі інші роботи автора: «Весна», «За селом», «Гуси», «Дощ пройде», серія робіт «Народні свята та обряди», «Великдень», «Святий вечір», «Маковій», «Спас», «Водохреща», серія живописних творів «Стара Ассоль», «Покрова», триптих «Двоє», «Марія», триптих «Жіноча доля»; арт-проект «Шевченкіана. Джерело натхнення» – його в 2014 році було номіновано на здобуття Національної премії України імені Тараса Шевченка (Клименко, електронний ресурс).

У 1990-і роки Данило Нарбут створив серію картин «Козак Мамай», яку навів йому роман О. Ільченка «Козацькому роду нема переводу». У цей же період Д. Нарбут створює такі картини, як «Торговисько біля Софіївських воріт», «Десятинна церква», «Диво-Софія Київська», «Лядські ворота», «Коляда», «Масляна», «Щедрий вечір», триптих «Затоплені села» («Лелечине гніздо», «Затоплена слава», «Останній стіл»), «Покрова Пресвятої Богородиці», «Вибори кошового», «Страшний суд», серії полотен «Київська Русь», «Гетьмани України», «Черкаський базар», 30 картин серії «Моє життя, мої друзі, мої учителі», портрети гетьманів України та сподвижників Б. Хмельницького, серія «Квіти України», цикл картин на історичні теми й ін. Остання серія картин митця є його своєрідним заповітом. У ній сплелися українські символи, звичаєвість, вірування – все утверджує перемогу добра на Землі, це і є головним лейтмотивом творчості художника.

Син Георгія Нарбута, художника-графіка, одного із засновників Української Академії мистецтв, Данило Нарбут саме на Черкаській землі мав найбільш вагомий результати художньої праці. Тільки в музейній колекції Черкаського обласного художнього музею зберігається біля ста робіт видатного майстра.

Самобутність Данила Нарбута як митця полягала в тому, що він, маючи учителів, нітрохи не наслідував їх, а шукав своїх засобів художньої виразності – глибокої традиційності, народної простоти, причетності до українського життя, його етичних і естетичних засад, промовистості деталей, узагальненого характерного образу (Негода, 1996: 15).

Д. Нарбут любив читати Гоголя, а образи, що народжувалися в уяві під час сприйняття творів, він відтворював на полотні. За твердженням черкаського художника М. Теліженка, який був

близько знайомий із Д. Нарбутом, він вітав тих художників, які вигадували сюжети й розмислювали, а не просто зображували дійсність, а сама творчість митця – це фактично М. Гоголь у фарбах, на полотні (Молчанова, 2017).

Картини майстра видавалися настільки живими, що в них реально відчувалася така сама містерія, що була притаманна Гоголівським творам. Продовження нарбутівської тематики ми зустрічаємо у творчості сучасних черкаських художників: М. П. Бабак (цикл «Сад божественних пісень»), О. В. Баумейстер («Повернення», 1974), І. І. Бондар («Думи ви, мої думи», 2000), В. П. Євич («Розпрягайте, хлопці, коні», 1993), В. О. Жигало (ілюстрації до поеми Т. Г. Шевченка «Гайдамаки», 1983), В. І. Клименко («Василь Симоненко», 1985, «Іван Сірко. Чорна долина», 1993; «На шляхах століть», 1992), І. О. Кулик («Портрет композитора Кирила Стеценка», 1980, «О. П. Довженко на Україні», 1979), А. С. Недосєко («Пам'яті 33-го року», 1995; «Пам'ять», 1990), В. Д. Нестеров («Народна майстриня», 1990), В. Ф. Ніканоров («Молода гуцулка», 1965), В. П. Сірий («Баба Марія», «Юра», 1999), І. В. Солодовніков («Портрет сина Ярослава», 2002, «Різдво», 2004, «Купальська ніч», 1999), М. М. Теліженко («Чумацькі вітрила», витинанка, 2005), І. В. Фізер («Мамай», 1998; Портрет Данила Нарбута, 2004; меморіальна дошка, «Чорні запорожці», 2017), Ф. І. Хохлов («Данило Нарбут», 1986), О. В. Сіра (серія робіт «Козак Мамай», «Небо і земля нині торжествують», «Доля», «Сон») та ін.

Таким чином, є всі підстави стверджувати, що на прикладах створених Д. Нарбутом робіт вихувалися покоління художників, декораторів, митців сцени, а самим автором на Черкащині було привнесено високу національну образотворчу ідею до театру.

Д. Нарбут по-справжньому любив Україну, віддавав їй всі сили. У барвистих ритмах картин художника відчутний перегук з українським фольклором, стихією народного колориту. Його історичні полотна, портрети – це звернення до нашої героїчної минувшини, яку автор сприймав і відкривав крізь свої душу й серце (Кононенко, 2015: 26).

Історичні герої постають на полотнах великого майстра в серії картин, які зображують українських гетьманів і полковників. За портретні серії «Сподвижники Б. Хмельницького», «Гетьмани України» (Дмитро Вишневецький (Байда), Кшиштоф Косинський, Петро Сагайдачний, Богдан Хмельницький, Іван Мазепа, Пилип Орлик, Петро

Калнишевський), філософсько-історичне полотно «Страшний суд», значний мистецький внесок у відроджувану історію українського народу художника відзначено на загальнонаціональному рівні – у 1996 році Д. Нарбут став лауреатом Шевченківської премії (Лабінський, 2007: 418–420).

Данило Георгійович був палким прихильником української національної ідеї, учасником національного руху. Сила творчості художника зросла на українському ґрунті, походила з народних пісень і балад, героїчних козацьких історій (легендарний образ козака Мамає).

Принцип народності стилю Д. Нарбута червоною ниткою проходять через всю його творчість. Побратим Нарбута Руслан Зайченко свого часу писав: «Із смертю Діда у Черкасах закінчилась ера Нарбута. Нарбут стоїть в одному ряду з такими велетами духу, як Стус, Литвин, Тихий, Красівський, Патріарх Володимир, Чорновіл, Лупиніс. Їх вирізняла якась скажена енергія, жадоба життя і боротьби» (Молчанова, 2017).

Творча постать Д. Нарбута потребує всебічного вивчення – насамперед, в аспекті культурологічному, аби збагнути природу його творчості, що вириває з народних мистецьких джерел. Творчість цього митця має бути досліджена з її початків – і не лише з точки зору форми і змісту, але й у конкретному часі. На часовому пружі, власне, розташовані світоглядні формування Данила Нарбута, за яким постає консерватизм українського життя, іманентність національної форми, а отже, трансформація мистецьких засобів. Саме з образотворчості «народництва» й формується нині українське модерне мистецтво; це підтверджував і Д. Нарбут своїм малярством як у двовимірному, так і в тривимірному потрактуванні «парсун». Коливання поміж ними – не лише данина традиції, що набула в митця сучасного вигляду. За усім тим визорюються унікальні можливості для майбутнього розвитку автентичної образотворчості. Говоримо нині про серію робіт «Київська Русь» («Ольга», «Святослав», «Володимир»...), у котрій орнаментика донаторських портретів із фігуративним зображенням набрала знакового, умовного, а відповідно, багатовимірного сприйняття. Власне, це і є авангардові, вгадуване, національне малярство – противага чужому, нерозпізаному. Варто зауважити: творчість Д. Нарбута в цій серії сприймається в тій простоті, протяглість якої межує з «новим часом». І то не є її гандж, а велика перевага (Маричевський, 1999: 6–7).

Заслужений художник України О. Теліженко зазначає, що феномен продовження життя майстра в його мистецтві є пробним каменем пере-

вірки на справжність, на істинну життєву велич його самого та його доробку, а сам Нарбут був стовпом, котрий тримав небо черкаської інтелігенції, об'єднував і консолідував навколо себе людей, незалежно від віку, рангів і переконань (Молчанова, 2017).

Висновки. На спадок творчим школам художників Нарбут залишив зразки мистецького доробку, в яких є любов до рідної землі, історії Київської Русі, волелюбного українського козацтва, природи України, українських свят і обрядів, народного побуту.

На прикладі творчості Д. Нарбута ми навчаємося і нині, а його картини є зразком для наслідування черкаських художників. Створені ним шедеври передають досвід молодим талантам у Черкаській художній школі ім. Д. Нарбута, під час проведення інтерактивних екскурсій, квестів за картинами художника, з історії українського козацтва в портретних серіях «Гетьмани» і «Полковники», історії Київської Русі, джерел «Сміхової культури» у творчості Д. Нарбута тощо, таким чином продовжуючи національні традиції в художній освіті для збереження пам'яті про Д. Нарбута.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Данило Нарбут: альбом / редкол.: Е. А. Левицька та ін.; фото В. Лаут. Черкаси: Чабаненко Ю.А., 2008. 304 с.
2. Виставка творів театрального художника Данила Георгійовича Нарбута: каталог / Львів. від-ня Укр. театр. т-ва, Чернівці. від-ня Спільки художників Укр. РСР. Львів : Кн.-журн. вид-во, 1964. 21 с.
3. Нарбут Данило Георгійович. Коломийський академічний обласний український драматичний театр імені І. Озаркевича. URL: <https://teatr.kolomyia.org/legendy/narbut/>.
4. Патріарх сучасного живопису та сценографії. До 100-річчя від дня народження Д. Нарбута (1916–1998). Дати і події, 2016, перше півріччя: календар знамен. дат № 1 (7) / Нац. парлам. б-ка України; уклад.: В. Кононенко (керівник проекту) [й ін.]. Київ, 2015. 160 с.: іл.
5. Клименко Н. Надія Нікіфорова – замість біографії. Жінка-українка. URL: <http://ukrainka.org.ua/node/1815>
6. Негода М. Данило Нарбут. Нарис про життя і творчість художника. Черкаси: «Сіяч», 1996. 42 с.
7. Молчанова І. «Мазепинець полку мистецького». *День*. 2017. № 41-42. URL: <https://day.kyiv.ua/ru/article/obshchestvo-lichnost/mazepinets-polku-misteckogo>
8. Нарбут Данило Георгійович. *Шевченківські лауреати 1962–2007. Енциклопедичний довідник* / автор-упорядник М. Г. Лабінський, вид. 2-е, змінене і доповнене. Київ : «Криниця», 2007. С. 418–420.
9. Данило Нарбут. Альбом / За редакцією М. Маричевського. Київ, 1999. 48 с.

REFERENCES

1. Danylo Narbut: album [Danylo Narbut: album] / editorial staff: Levytska E.A. and others; Laut V. photos. Cherkasy: Chabanenko J.A., 2008, 304 p. [in Ukrainian].
2. Vystavka tvoriv teatralnogo hudozhnyka Danyla Georgijovycha Narbuta: katalog [Theatre painter Danylo Narbut's art exhibition: catalogue] / L'viv. Dept. of Ukrainian theatre community, Chernivtsi Art Community Dept. of Ukr. RSR. L'viv: Book and journal publishing office, 1964. 21 p. [in Ukrainian].
3. Narbut Danylo Georgijovych. Kolomyjskyj akademychnyj oblasnyj ukrajinskyj dramatichnyj teatr imeni I. Ozarkevycha. [Narbut Danylo Georgijovych. Ozarkevych I. Academic Regional Ukrainian Drama Theatre of Kolomyja]. URL: <https://teatr.kolomyia.org/legendy/narbut/> [in Ukrainian].
4. Patriarh suchasnogo zhyvopysy ta stsenografii. Do 100-hichcha vid dnya narodzhennya D. Narbuta (1916-1998). [Modern painting and scenography patriarch. Dedicated to 100th birthday anniversary of D. Narbut (1916–1998)]. Dates and events, 2016, first semester: distinct data almanac № 1 (7) / National Parliament library of Ukraine; penner: Kononenko V. (project chief) [and others]. Kyiv, 2015, 160 p.: icons [in Ukrainian].
5. Klymenko N. Nadija Nikiforova – zamist biografii. Zhinka-ukrainka. [Nadija Nikiforova – in favour of bio. Ukrainian woman. URL: <http://ukrainka.org.ua/node/1815> [in Ukrainian].
6. Negoda M. Danylo Narbut. Narys pro zhyttya i tvorchist hudozhnyka [Essay about painter's life and art]. Cherkasy, "Siyach", 1996, 42 pp. [in Ukrainian].
7. Molchanova I. "Mazepynets polku mystetskogo" ["Mazepynets of art regiment"]. *Day*. № 41-42, 2017. URL: <https://day.kyiv.ua/ru/article/obshchestvo-lichnost/mazepinets-polku-misteckogo> [in Russian].
8. Narbut Danylo Georgijovych. *Shevchenkivski laureaty 1962–2007*. [Narbut Danylo Georgijovych. Shevchenko prize winners 1962–2007]. Encyclopedia reference book (author-penner Labinskyj M.G.). Kyiv: "Krynytsya", 2007, pp. 418–420 [in Ukrainian].
9. Danylo Narbut. Album [Danylo Narbut. Album]. Editing composer Marychevskyj M. Kyiv: "Obrazotvorche mystetstvo", 1999, 48 p. [in Ukrainian].